

"Müstetbeü't-terâkip kabilesinden veya kinâî nev'inden olduğu için, medar-ı sıdk ve kizb olmaz." cümlesini izah eder misiniz?

"Eğer istidlâlin makamında denilseydi ki: '*Elektriğin acaibi ve cazibe-i umumiyenin garaibi ve küre-i arzın yevmiye ve seneviye olan hareketi ve yetmişden ziyade olan anasırın imtizac-ı kimyeviyelerini ve şemsin istikrarıyla beraber sûriye olan hareketini nazara alınız, tâ Sâniî bilesiniz.*' İşte o vakit, delil olan san'at, mârifet-i Sâni olan neticeden daha hafî ve daha gamız ve kaide-i istidlâle münafi olduğundan, bazı zevahiri, efkâra göre imâle olunmuştur. Bu ise, ya müstetbeü't-terâkip kabilesinden veya kinâî nev'inden olduğu için, medar-ı sıdk ve kizb olmaz."(1)

Delil müddeadan hafi olmamalıdır. Yani tevhidi ispat etmek için getirilen delil, tevhidden ziyade izaha muhtaç olmamalıdır. Delil açık, basit ve sade olursa herkes istifade eder, ama kapalı ve bilimsel olursa sadece bilim insanları o delilden faydalanır, ekser avam insanlar ondan faydalanamaz. Burada önemli olan delilin kendisi değil, delilin ispat ettiği netice ve insanların bunu anlamasıdır.

Müstetbeü't-terâkip veya kinaye sözdeki birbirine bağlı, işaretli manalar anlamına geliyor ki bu manaların bazıları bilimsel hakikateler ile çelişmiş olsa bile, bu sarf edilen sözün doğruluğuna ve hakkaniyetine zarar vermez.

Kur'an metot olarak delillerin herkesin anlayacağı kadar zahir ve basit olması yolunu takip ediyor. Yani tevhide getirilen deliller zahir ve açık olmak zorunda, bilimsel olması gerekmez.

Mesela, kainatta intizamın ispat edilmesi için ille de nötron ve protondan bahsetmek gerekmiyor; güneşin her gün aynı şekilde doğması, yıldızların yerli yerinde olmaları, çiçeklerin o güzel yüzleri de intizama işaret ediyor.

Kur'an'ın maksadı, Allah'ın varlığını ve birliğini ve isimlerin kainat üstünde tecellilerini, insanlara talim edip ispat etmek ve ondan sonrada insanları ibadete davet etmektir. Bu maksadını tahakkuk ettirmek için de kainattan bir takım deliller serdediyor. Bu delilleri takdim ederken de her kesim insanın anlayacağı bir sadelik ve basitlikte, umumi ve anlaşılır şeyleri öne sürüyor. Yoksa gizli ve anlaşılması zor fenni şeylerden bahsetse maksat ikinci plana, maksada işaret etmek için getirilen deliller ise birinci plana geçerdi ki, bu irşat ve hitabet ilmüne zıt bir durum olurdu;

Kur'an bundan beri ve mukaddestir.

Bir adamın boyunun uzunluğunu ifade etmek için şöyle bir teşbih kullanılıyor: "*Filanca adamın kılıcının kılıfı uzundur.*" Halbuki adamın ne kılıcı var ne de kılıcının kılıfı bulunuyor. Şimdi birisi kalkıp "*Sen yalan söyledin, zira adamın kılıç ve kılıfı bulunmuyor.*" dese, maksadı anlamamış olur.

Adamın uzun bir kılıcı ve buna uygun bir kılıfı olsa, ama boyu kısa olsa, o zaman ifade yalan olur. Zira bu atasözü boyun uzunluğunu ifade etme hususunda bir şiar bir sembol olmuştur. Bu atasözü boyu kısa adamlara sarf edilemez. Bu atasözü ile ifade edilen mananın yalan veya doğru olması birinci manaya değil ikinci manaya göredir, çünkü atasözünü sarf eden kimsenin kastettiği birinci değil ikinci manadır. Birinci manaya takılanlar genelde cahil kimselerdir, temsilin ve teşbihin misyonunu anlamıyor demektir.

Özet olarak, adamın boyu uzun olup kılıç ve kılıfı olmasa bile söz doğru olurken, adamın boyu kısa olup uzun bir kılıç ve kılıfı olsa, söz yalan olur. Kur'an'da ifade edilen kinaye aslı olmasa da hakikate olan işaretine ve ispattaki kesinliğine bir zarar vermez. Çünkü Kur'an'daki temsil ve teşbihlerin birinci manası değil, iman hakikatlerine işaret eden ikinci manası kast ediliyor.

(1) bk. [Muhakemat, Üçüncü Makale \(Unsuru'l-Akide\)](#)